

- Kako se ob približevanju neznanemu in drugačnemu spreminja lik otroka v književnosti? Je preseganje okvirjev danega sveta mogoče tudi kot umik, mor-da beg v (otroško) senzibilnost, npr. v občutenje poetičnosti in skrivnostnosti narave – tako kot npr. v *Kukavičjem Mihcu* Pavleta Zidarja? Je ta senzibilnost sama po sebi upor zoper avtoritativni svet odraslih?
- Kakšno vlogo pri vzpostavljanju drugačnosti kot načina izstopa igrajo liki, ki so nenavadni, drugačni sami po sebi, npr. čarovniki, potepuhi, pripadniki drugih jezikov in kultur ipd.? Jih skuša književnost s tem, ko jih prikazuje v kontekstu slovenskega izročila »udomačiti«?
- Kako se drugačnost kaže v književnih zvrsteh in vrstah, npr. v poeziji, pripo-vedništvu, mladinski igri (radijski, lutkovni, gledališki), v slikanici, stripu?
- Kako doživeti drugačnost pri skupnem branju, npr. pri urah pravljic? Kako zavestno, tudi v nasprotju z izborom mladih bralcev, govoriti o drugačnem načinu doživljanja sveta?
- Kdaj postane drugačnost komercialna, torej dobro prodajana literarna snov? Kje je meja med trivialno drugačnostjo in tisto, ki širi »razpravo o življenjskih možnostih« (Meta Grosman)?

Objavljamo vse prispevke, ki so bili oddani v pisni obliki.

Tilka Jamnik

KATERA MLADINSKA KNJIŽEVNA DELA NAJDEMO POD GESLOM »DRUGAČNOST«?

Pionirska knjižnica v Ljubljani vsako leto pripravi t. i. Priporočilni seznam mladinskih knjig oz. v zadnjih dveh letih Izbor mladinskih knjig po temah. Zadnja štiri leta mladinske knjige opremlja z gesli in med njimi se je pojavilo tudi geslo »drugačnost«.

Pionirska knjižnica v Ljubljani je letni izbor mladinskih knjig iz leta 2000 uredila po temah, zvrsteh in žanrih in ga naslovila *Med tabuji in fantastiko*, saj izstopata dva dovolj bogata in literarno kvalitetna tematska sklopa, ki opisujeta lok med realistično pripovedjo z vsemi problemskimi in tabu temami na eni strani ter fantastično pripovedjo, ki jo je v tem letu zagotovo zaokrožila tema o čarovništvu. Zlasti v tuji mladinski književnosti pa tudi v slovenskem mladinskem leposlovju je predvsem v zadnjih letih opazen izrazit trend ubesedovanja najrazličnejših tabu tem, »temnih strani mladosti«, ki se sicer najpogosteje pojavljajo v mladostniškem romanu, pa tudi že leposlovju za mlajše bralce in celo v slikanicah ... (iz Uvoda Ide Mlakar in Darje Lavrenčič Vrabec). Letni izbor mladinskih knjig iz leta 2001 pa je naslovila *Lov na klone in superjunake: na sledi knjižnim zbirkam za mladino: izbor mladinskih knjig iz leta 2001 po temah, zvrsteh in žanrih*. V naslovu je spet ena od sodobnih tabu tem, namreč kloniranje, sicer pa naslov skuša literarizirati naklonjenost mladih bralcev tovrstnemu branju. Popularne zbirke so med najbolj izposojenimi, branimi in priljubljenimi. (Ida Mlakar). V obeh seznamih najdemo

knjige o drugačnosti v razdelku *Problemske (tabu) teme* in v razdelku *Problemi najmlajših*.

Omejila se bom le na tista književna dela, ki prinašajo še kakšno drugo »drugačnost« poleg temnih, tabujskih tem.

Najprej številčni pregled, iz katerega je razvidno, da je v zadnjem času poraslo število mladinskih književnih del, ki smo jih knjižničarji označili z geslom »drugačnost«:

Leta 1998 je izšlo 288 mladinskih del, med njimi 5 o »drugačnosti«:
2 prevedeni in 3 slovenska.

Leta 1999 je izšlo 315 mladinskih del, med njimi 6 o »drugačnosti«:
4 prevedena in 2 slovenski.

Leta 2000 je izšlo 262 mladinskih del, med njimi 11 o »drugačnosti«:
8 prevedenih in 3 slovenska.

Leta 2001 je izšlo 271 mladinskih del, med njimi 10 o »drugačnosti«:
6 prevedenih in 4 slovenska.

Katera mladinska književna dela najdemo pod geslom »drugačnost«?

Književna dela za otroke do 9. leta starosti:

Najprej naj opozorim na slikanico *Drugačen* (Kathryn Cave), ki je leta 1977 prejela Unescovo nagrado za spodbujanje strpnosti. Drugačen živi čisto sam in brez prijateljev. Nekega dne na njegova vrata potrka Čudni, najbolj nenavadno bitje na svetu. V trenutku začutita, da sta si na nek način blizu, in postaneta prijatelja, tako dobra, da z lahkoto in povsem neobremenjeno sprejmeta tudi koga tako nenavadnega kot sva ti in ... jaz.

V zgodbi z naslovom *Mini mora na smučanje* (Christine Nöstlinger) je drugačnost že to, da Mini ne smuča rada, prav tako ne Peter, ki pa je tudi malo debelušen fant, kar je spet »drugačnost«.

Tudi v pravljici *Uhlji takšni in drugačni* (Guido van Genechten) problem res ni velik, a boleč za zajčka Rika, ki je drugačen kot njegovi zajčji prijatelji, saj njegov uhelj ne stoji pokonci. Rik bi storil vse, da bi bil tak kot drugi, a vse, kar počne, ga napravi še bolj smešnega. Zakaj se ne bi ob tem »problemčku« nasmejala?!

Prav tako lahkotna je rešitev v pravljici *Taradamvidldamjuhej* (Lillebjörn), kar je ime malega bobra, ki pa ga nihče ne zna izgovoriti. Zadrego razrešita dva slavčka, ki vse gozdne živali naučita pesmico z refrenom, v katerem ponovijo bobrčkovo ime tolikokrat, da si ga vsi zapomnijo.

Zabavna je tudi slikanica, v kateri se *Zaljubljeni krokodilček* (Daniela Kulot) na vse kriplje trudi, da bi to pokazal žirafi ... toda kako naj to stori, ko pa je tako drugačen od nje?

Rilko in Cvilko (Holly Hobbie) sta prijatelja, toda Cvilko si ne želi nikamor, Rilko pa rad potuje, zato se odpravi na potovanje okrog sveta, ki traja vse leto. Prijatelju se oglašata z različnih koncev sveta, Cvilku pa je še vedno lepo doma, čeprav prijatelja zelo pogreša. Oba sta zelo srečna, ko se decembra spet snideta doma.

Enkrat letno se srečata in si zaupata, kaj vse sta doživela tudi *Beli vran in črna ovčka* (Eugen Sopko), ki sta spoznala, »gorje tistemu, ki je drugačen«, in zaman poskušala vse, da bi ne bila več »drugačna«.

Pogumni Jan (Wolfram Hänel) je poseben fantek; namesto da bi tekmoval z drugimi otroki, raje opazuje naravo in živali. Nekega dne se odpravi iskat pomlad. Pot ga pelje globoko v gozd, kjer živi stari Gašper, ki se ga bojijo vsi otroci, vendar se izkaže, da je Gašper samo »drugačen«.

Poln predsodkov je tudi očka v slikanici z naslovom *Adam* (Quentin Greban), v kateri gre opičji mladiček sam k reki loviti ribe, očka pa mu strogo zabiča, naj se ogiblje ježev, krokodilov in slonov. Adam se pridno drži očetovih navodil, pri ribolovu pa pade v vodo. Utonil bi, če ga ne bi rešil prijazen slon.

Na predsodke in nestrpnost do tujcev opozarjata tudi slikanici *Pujša imamo za sosedo* (Claudia Fries) in *Niko Nosorog že ni pošast* (Silvio Neuendorf).

Srečni ježek (Marcus Pfister) ves dan preživi na vrtu, zato dedek ni zadovoljen z njim, spodi ga v svet, naj gre pogledat, kaj vse storijo drugi za svojo srečo. Ježek Srečko sreča druge, ki nič ne vidijo in nič ne slišijo, ker se tako ženejo za uspehom, ki naj bi jim prinesel srečo. Ježek pa noče biti najmočnejši, najpametnejši ali najhitrejši na svetu! Že zdaj je čisto zadovoljen s svojim življenjem, že zdaj je čisto srečen.

Fičfrič pridanič (Catherine Louis) je bobrček, ki si želi spomladi početi kaj drugega, kot pridno popravljati svoj dom ... na primer na umetniški način obdelovati debla.

Tudi *Muca Rozalinda* (Piotr Wilkón) s svojim čudnim obnašanjem starše vedno znova spravlja v zadrego in jim dela sramoto. Šele ko se odseli in nato po dolgih letih spet vrne domov kot slavna pevka, njeni starši spoznajo, da drugačnost ne pomeni vedno nekaj slabega. Slikanica govori o problemu iskanja svoje lastne podobe in vrednosti ter o moči upreti se ustaljenemu načinu razmišljanja.

Podobno sporočila prinašata dve izvirni slovenski deli (obe je napisal Peter Svetina):

Lila mesto je pravljica o ljudeh, ki živijo v mestu, kjer je vse lila barve. Ker to za mesto ni običajna barva, so tudi meščani malo nenavadni ... danes bi rekli »drugačni«. Ko se naveličajo lila barve, gredo v mavrično mesto po pisane barve. Ker se jim strgajo žepi in izgubijo denarnice, kupujejo z rimami ... »drugačnost« teh ljudi je torej na samem robu pesniškega ... *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov* pa je pravljica o težavah malega mrožka, ki mora zaradi dolgih nohtov ostati brez službe. Pravo zaposlitev dobi šele, ko ugotovi, da za nekatere poklice ostriženi nohti sploh niso potrebni. Torej, tudi za »drugačne« je mesto na tem svetu.

Pa nadaljujmo s slovenskimi deli o drugačnosti: *Mavrični slonček* (Zmaga Glogovec) je pravljica o drugačnosti, pa tudi o pomoči šibkejšemu. Slonček ni samo nenavadno lep, ampak je tudi zelo občutljiv, saj je tako prosojen, da se mu skozi kožo vidi drobno rdeče srce. Vse živali si prizadevajo, da bi mu pomagale, prinašajo mu vodo, ga hladijo s pahljanjem in ga zabavajo.

Mali morski ježek in mala morska deklica (Barbara Hanuš) je poetična pravljica z ekološkim sporočilom v najširšem pomenu besede: živali, ljudje in vilinska bitja živijo v razumevanju, prijateljstvu, v izjemnem medsebojnem sožitju ... kar je glede na realni svet očitna »drugačnost«.

Tudi mlada Jasna Furlan (r. 1988) v zgodbi *Storžek* opozarja, kako lep je lahko svet, če ne pozabimo na tople medsebojne odnose in razumemo tudi bitja, ki so drugačna kot mi.

Zeleni fantek v lutkovni igrici v desetih prizorih (Vinko Möderndorfer) je padel z zelene zvezde na Zemljo. Tu s pomočjo deklice Ivane spoznava, da je

svet ljudi poln pravil in prepovedi, v njem je le malo prostora za igro in drugačnost.

V *veseli igri za otroke O petelinu in pavu* (Bina Štampe-Žmavc) se petelin in pav prepirata, kateri od njiju je lepši in pomembnejši. Za razsodbo prosita mimosidoče: potepuh in mesar se določita za petelina, pesnik in slikar za pava, medtem ko bi lovec ustrelil kar oba. K sreči vedno ob pravem času poseže Drevesni duh, najbolj učinkovito pa Sonce, ki jima pošlje ploho. Spoznata, da sta pod soncem oba enaka.

Književna dela za otroke nad 10 let starosti:

Zgodba o mačku, ki je naučil galebko leteti (Luis Sepulveda) govori o »drugačnosti« naših mladičev in še marsičem. Mama je galebko Srečko znesla na balkonu, kjer se je sončil maček Zorbas. Ta jo je valil, dokler je bila jajce, ji lovil muhe, ko je bila tečno pišče, in jo pripravil na njen prvi polet. Čeprav je zaradi mačje vzgoje do starosti enega meseca mislila, da je maček, se je v njej prebudila galebja narava ...

Sanje neme deklice (Melvin Burgess) je pretresljiva zgodba o nerazumevanju okolice na eni strani in nežnih čustvih dveh mladih. Deklico, ki je postala gluha, imajo vsi za nemo in omejeno. To je zgodba o odtujenosti, (spolnem) nasilju, drugačnosti.

Sramota (Robert Swindells) je grozljiva zgodba o nasilju nad nezaželenim nezakonskim otrokom. Dogaja se v družini, ki pripada posebni verski ločini. Opravičilo za kruto dejanje je strah pred tem, kaj bi si ljudje utegnili misliti o njih, če bi vedeli za nezakonskega otroka.

Lov na Amy (Marilyn Kaye, serija Replika): Amy je najstnica, ki se razlikuje od svojih vrstnikov, ima namreč neverjetne umske in telesne sposobnosti. Ugotovi, da je ena izmed 12 klonskih dvojnic, ki so del tajne državne službe. Gre torej za drugačnost, ki je ena najbolj modnih tabu tem. Lani je izšla še ena knjiga o kloniranju, in sicer *Kopija* Charlotte Kerner.

Slovenska dela: v romanu *Savitri* (Silvestra Rogelj Petrič) glavna junakinja postaja v stiku s svojo indijsko varuško zrelejša in bolj dojemljiva za drugačne navade.

Dež (Nejka Omahen) pripoveduje o treh prijateljicah, ki so zelo različne in prihajajo iz različnih družin, usoda pa jih medsebojno trdno poveže. V akciji »Moja najljubša knjiga« 2002 se je knjiga mlade slovenske pisateljice uvrstila na tretje mesto.

Delo *Ime mi je Damjan* (Suzana Tratnik), ki smo ga uvrstili med mladinsko leposlovje od 15. leta dalje, opisuje nesprijemanje svojega spola, zlorabo, nasilje.

Dela slovenske pisateljice Janje Vidmar se uvrščajo tako med tabuje kot med fantastiko. V delu *Zgaga in mačje oko* je združeno oboje: rdečelasa sedmošolka Zgaga je nenavadno in bistro dekle, edinka nenavadnih staršev, ki se kot arheologa potikata po svetu, zato živi z nenavadnim stricem v nenavadni vili Rog. Zgaga zaradi njene drugačnosti njeni vrstniki ne marajo in je ne sprejmejo medse, nasprotno, iz nje se celo norčujejo. Nekega dne pa v vilo Rog prispe zaboj, začnejo se dogajati nenavadne stvari ... zgodba o drugačnosti preide v grozljivko.

Princeska z napako (Janja Vidmar), zgodba o 14-letni bosanski begunki, je do sedaj najbolj odmevno in uspešno izvirno slovensko mladinsko delo o »drugačno-

sti« (saj je leta 1999 prejela večernico in isto leto v italijanskem Trentu nagrado Besede brez meja). Posebno priznanje je tudi to, da je letos uvrščeno v Cankarjevo tekmovanje. Knjiga je doživela ponovno (tretjo!) izdajo.

Besedilo *Luža* (Matjaž Pikalo), ki je prejelo večernico za leto 2001, je prežeto z drugačnostjo sodobnega new-age, pa tudi slogovno je drugačno (kot je zapisano v utemeljitvi nagrade).

V letu 2002 je izšlo nekaj knjig, ki jih bomo uvrstili med *Problemske (tabu) teme* in *Probleme najmlajših* ali opremili z geslom »drugačnost«. Med njimi bi opozorila predvsem na slikanico *Škrat s prevelikimi ušesi*. Pravljica je nastala na pobudo varovancev iz Centra za usposabljanje invalidnih otrok v Vipavi, ki se želijo predstaviti otrokom. Pisateljica Bina Štampe Žmavc je v njihovih pesmicah in risbicah našla navdih za pravljico o škratu Veleuhcu, ki je drugačen od ostalih škratov, a na koncu svojo drugačnost uspe preseči. Knjiga otroke uči sprejemati in predvsem spoštovati drugačnost.

Škrat je torej nekaj podobnega, kot je *Sijaj drugačnosti*, zbirka literarnih in likovnih izdelkov varovancev slovenskih ustanov za vzgojo in varstvo oseb s posebnimi potrebami, ki jih je zbral in uredil Anej Sam (Jasa, 1999). V njej so izdelki »drugačnih«, predvsem otrok in mladostnikov.

K tezam simpozija torej še ena: kakšna je literarna ustvarjalnost tistih, ki jih specialisti za človeško duševnost in družba označijo kot »drugačne«?

Ravno v času, ko sem zvedela, da je letošnji simpozij namenjen *drugačnosti* v mladinski književnosti, sem prebrala mladinsko delo z naslovom *Nič mi ni* (Brigitte Blobel): 15-letna Kitty izgublja tla pod nogami – v šolo si ne upa več, s starši ne najde pravega stika, še sama sebi se zdi čudna. Vsak osamljen in pretirano občutljiv človek še ni duševno bolan, vseeno Kitty svojih težav ne bo mogla rešiti brez dobrih prijateljev in izkušenih strokovnjakov.

Presunil me je odlomek (str. 102):

»Tudi ti si zelo bolna,« je mirno dejala zdravnica. »Pa vendar si še pred nekaj dnevi hodila naokoli kot zdravi ljudje. Hodila si v šolo, v trgovino, se vozila s tramvajem in kaj vem, kaj še vse. Nenadoma pa si hudo zbolela.«

Kitty se je namrščila. Občutek je imela, da zdravnica sprevrtača besede. »Ne govorim o sebi, ampak o drugih.«

In tedaj jo je zdravnica prijazno vprašala (in mene, ki berem besedilo):

»Misliš, da si drugačna?«

Literatura

- Blobel, Brigitte: *Nič mi ni*. Prev. Sanda Šukarov. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002. (Odisej)
- Burgess, Melvin: *Sanje neme deklice*. Prev. Franjo Jamnik. Tržič: Učila, 2000. (Metuljev let). M
- Cave, Kathryn: *Drugačen*. Prev. Kristijan Musek Lešnik. Ilustr. Chris Riddell. Ljubljana: Educy, 2001. C
- Fries, Claudia: *Pujša imamo za soseda*. Prev. Branka Končar. Ilustr. avtor. Radovljica: Didakta, 2000. C
- Furlan, Jasna: *Storžek*. Ilustr. avtor. Ljubljana: Karantanija, 2000. (Karantanček). C
- Genechten, Guido van: *Uhlji takšni in drugačni*. Prev. Uroš Kalčič. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 1999. C

- Glogovec, Viktorija Zmaga: *Mavrični slonček*. Ilustr. Emi Vega. Ljubljana: DZS, 1998. (Velikanček). C
- Greban, Quentin: *Adam*. Prev. Uroš Kalčič. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 2001. C
- Hänel, Wolfram: *Pogumni Jan*. Prev. Janko Dolinšek. Ilustr. Alex de Wolf. Ljubljana: Epta, 2000. C
- Hanuš, Barbara: *Mali morski ježek in mala morska deklica*. Ilustr. Mojca Cerjak. Ljubljana: DZS, 1998. (Vrtavka). C
- Hobbie, Holly: *Rilko in Cvilko*. Prev. Milan Dekleva. Ilustr. avtor. Ljubljana: Epta, 1999. C
- Kaye, Marilyn: *Lov na Amy*. Prev. Vojko Šinigoj. Ljubljana: Grlica, 2001. (Replika). M
- Kulot, Daniela: *Zaljubljeni krokodilček*. Prev. Metka Bartol. Ilustr. avtor. Tržič: Učila, 2001. C
- Lillebjörn: *Taradamtvidldamjuhej*. Ilustr. Silvio Neuendorf. Ljubljana: Kres, 2000. C
- Louis, Catherine: *Fičfirič pridanič*. Prev. veronika Drošč. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 2000. C
- Möderndorfer, Vinko: *Zeleni fantek: lutkovna igrice v desetih prizorih*. Ilustr. Breda Varl. Šentilj: Aristej, 2000. (Lutkovni oder). C
- Neuendorf, Silvio: *Niko Nosorog že ni pošast*. Prev. Andreja Sabati-Šuster. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 2000. (Berem sam). C
- Nöstlinger, Christine: *Mini mora na smučanje*. Prev. Milena Žnideršič. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1998. C
- Omahen, Nejka: *Dež*. Ljubljana: DZS, 2001. (Dober dan, roman!). M
- Pfister, Marcus: *Srečni ježek*. Prev. Jana Osojnik. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 1999. C
- Pikalo, Matjaž: *Luža: zgodbe za mladino*. Ilustr. Marjan Manček. Ljubljana: Prešernova družba, 2001. (Koledarska zbirka). C
- Rogelj Petrič, Silvestra: *Savitri*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. (Sinji galeb). P
- Sepulveda, Luis: *Zgodba o mačku, ki je naučil galebko leteti*. Prev. Blažka Müller. Ilustr. Sabine Willharm. Ljubljana: Vale-Novak, 1998. M
- Sijaj drugačnosti*. Izbral in ured. Anej Sam. Ljubljana: Ekološko-kulturno društvo Jasa, 1999.
- Sopko, Eugen: *Beli vran in črna ovčica*. Prev. Jana Osojnik. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 1999. C
- Štampe-Žmavc, Bina: *O petelinu in pavu: vesela igra za otroke*. Ilustr. Damijan Stepančič. Grosuplje: Mondena: 2001. (Zvezdni prah). P
- Štampe-Žmavc, Bina: *Škrat s prevelikimi ušesi*. Avtorji pesmic: otroci iz centra za usposabljanje invalidnih otrok »Janka Premrla Vojka« Vipava, z mentorico Lorendano Sajovic. Ilustr.: Linda Puc z mentorico Tamaro Srebot. Ljubljana: Rokus, 2002. C
- Svetina, Peter: *Lila mesto*. Ilustr. Mojca Cerjak. Velenje: Pozoj, 1999. (Pravljične pokrajine). C
- Svetina, Peter: *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*. Ilustr. Mojca Osojnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. (Čebelica). C
- Swindells, Robert: *Sramota*. Prev. Jakob J. Kenda. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. (Odisej). M
- Tratnik, Suzana: *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: Škuc, 2001. (Lambda). M
- Vidmar, Janja: *Princeska z napako*. Ljubljana: DZS, 1998. (Dober dan, roman!) M
- Vidmar, Janja: *Zgaga in mačje oko*. Ljubljana: DZS, 2001. P
- Wilkón, Piotr: *Muca Rozalinda*. Prev. Janko Dolinšek. Ilustr. Józef Wilkón. Ljubljana: Epta, 2000. C